

Gerold László

Ördög a bíróban

Kleist-kultusz van. Mint időnként volt/van Gogol-, Csehov-, Brecht-, Beckett- vagy Mrożek-kultusz (a Shakespeare-kultuszt nem említem, mert az permanens), úgy most mintha Kleist-kultusz lenne. Konferenciának és könyveknek, tanulmányoknak írják róla, ki- és előadják a műveit. Egyre gyakrabban tűnik fel a (nemcsak a magyar) színházak műsorán egy-egy Kleist-dráma. De maradjunk önkörünkben. Ha átnézzük az utóbbi öt-tíz év magyarországi színházi műsorát, látjuk, szinte nincs évad, hogy ne került volna közönség elé valahol az *Amphitryon*, a *Heilbronni Katica* vagy a *tűzpróba*, a *Homburg hercege*, a *Pentheszileia*, a *Schroffenstein család*, avagy *A bosszú* vagy éppen *Az eltört korsó*, melynek újvidéki bemutatója juttatja eszünkbe a Kleist-reneszánst, bár lehet, hogy magyar viszonylatban inkább Kleist-felfedezésről kellene beszélni (erre nézve nincsenek megbízható adataim), mivel eddig a német romantika írójának talán sohasem volt túl nagy kultusza a magyar kultúrában. Most azonban kétségtelenül kialakulóban van. (Ebbe beletartozik az is, hogy Kleist talán legismertebb elbeszélése, a *Kohlhaas Mihály* alapján két magyar színpadi mű is készült, a Sütő András írta *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és Tasnádi István *Közellensége*, az előbbi Újvidéken, az utóbbi Szabadkán volt látható.) Hogy csak egyetlen színházat említsek, az igényes műsor tekintetében színórmértékül szolgál(hat)ó pesti Katonát, ahol a fent nevezett Kleist-darabok közül néhány év alatt több is színre került, nemrég éppen a *Pentheszileiát* mutatták be.

Most ebbe a sorba állt be az Újvidéki Színház a Vajdaságban első Kleist-bemutatóval, *Az eltört korsóval*.

Mit jelent, hogyan kell értelmezni a Kleist-művek iránt mutatkozó széles körű és folyamatos érdeklődést?

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha arra gondolunk, hogy a Kleist-művekben rejlő erkölcsi tematika okán választják a színházak ezeket az erkölcsi próbatételekről (is) szóló darabokat. Ha baj van a társadalmi erkölccsel, akkor a színház fontosnak érzi, hogy Kleist indulatokat és erkölcsöt (ez az előbbi által felnagyítva nyer drámai erőt!) ötvöző szöve-

gei közül válassza valamelyiket. A választás kétségtelenül azzal a szándékkal történik, hogy a színház jelezze, uraim/hölgyeim most éppen itt nálunk baj van a társadalmi erkölccsel, elszabadultak az indulatok, amelyek súlyos károkat okozhatnak, következésképpen baj van a társadalommal, s ehhez nem kell egyebet tennie, minthogy – maradjunk az újvidékiek választásánál – színre viszi például *Az eltört korsót*, amely az igazságszolgáltatást pellengérezzi ki, s ennek okán nyer időszerűséget. Mégpedig úgy, hogy szükségtelen aktualizálni, ebben a vígjátékban a téma aktualizálja önmagát. Persze, hogy vígjáték-e, az vitatható, még ha az író annak is nevezzi. Mert a történet, amelyben kívül/belül, sánta lábával/gonosz lelkével az ördögöt idéző Ádám bíró megszégyenül, nem éppen vígjáték.

Az, hogy az időződő férfi, aki történetesen egy kis helység Ádám nevű bírója s ilyenformán szinte teljhatalmú ura is, kiszemel magának egy fiatal lányt (Évát!), akit a késő esti órán némi furfanggal meg az írástudatlan lány tudatlanságával visszaélve szobájában meglátogat, de mielőtt lelepleznék, az ablakon át menekül, s közben leveri a család féltve őrzött díszes korsóját, illetve elveszti hivatása „címerét”, a bírói parókát, az kétségtelenül jól ismert eseménysor a vígjáték-irodalomban. Az viszont, ahogy a bíró ezt követően viselkedik, már több a műfaji kelléktárba tartozó szokványmegoldásnak számító helyzetkomikumnál. Mert miközben a bíró nagy-nagy buzgalommal s még inkább hivatalánál fogva úgy igyekszik eltussolni a számára kellemetlen esetet, hogy a lány vőlegényére, Rupira szeretné kenni a korsó eltörését, s ezzel együtt elterelni a figyelmet a titkos légyotról, nemcsak saját bűnösségét teszi egyre inkább félreérthetetlené, hanem a törvény embere törvénytelenységének esetleges lelepleződésével a bírói intézmény tisztaságát is veszélyezteti.

És ezen a ponton vált át a történet rosszul sikerült szerelmi ostromból társadalmi vonatkozású, jellegű szatírába.

Hogy erre sor kerülhessen, illetve, hogy a szatíra igazán célba találjon, Kleist fellépteti az inspekciós körúton levő törvényszéki tanácsost, akinek nem az a szerepe, hogy felismerve a falusi bíró bűnösségét, megleckéztessen a felelőtlen kollégát, hanem hogy az igazságszolgáltatás tekintélyének megóvása érdekében eltusolja a kellemetlen esetet: „*Bíró uram, ha / Volna valami közölnivalója / Velem, mondja hamar, legyen szíves, / Mentsük a bíróság becsületét.*” Ennek érdekében előbb „*lopva*”, majd figyelmeztetve s végül már parancsolva igyekszik észre téríteni a tárgyalást vezető bírót: „*rekessze be!*” Csakhogy a bíróban felébred és működni kezd a féktelen önpusztító oidipuszi indulat, amely saját hatalmában bízva vakon akar igazságot szolgáltatni az igazságtalanságnak. Ekképpen fenekedik az ártatlan (vő)legényre: „*Kerüljön nyakára / Kurta vas, és mert bírójával így / Tiszteletlenkedett még ráadásul, / Rácsos tömlőbe záratom. Magam /*

Döntök majd felőle, mennyi időre.” Amikor a tanácsos látja, hogy a bírót nem lehet leállítani, akkor maga veszi kezébe az ügyet, s az addig némán hallgató, illetve lényeges információt nem szolgáltató leányzót vallomásra bírja, következképpen fény derül az igazságra, a bíró pedig eszevesztetten menekül, menteni igyekszik a bőrért.

Győzött tehát az igazságszolgáltatás? Korántsem. Az csak a látszat, mert amikor a tanácsos a menekülő bíró után küldi az írnot, nemcsak Ádám bírót félti, hanem el is szólja magát: „...*ha a kasszák rendben, mint remélem, / A bírót más helyen még hasznosan / Alkalmazhatjuk.*” Magyarán: az igazságszolgáltatás titkon megkegyelmez a saját köréhez tartozó bűnösnek.

Itt, ekkor teljesedik ki a szatíra.

Nincs szükség semmiféle szájbarágós aktualizálásra. Ez a történet úgy hat, ahogy van, s ahogy ki-ki a saját tapasztalata szerint ismerősnek véli, találja.

De hogy jön át mindez a rámpán?

So-so, mondaná a német. Jön is, marad is. Ahogy egy csak részben sikerült, inkább közepszerű, mint kiváló előadás esetében történni szokott. Ami átjön, az elsősorban az alaptörténet, s az, hogy az igazságszolgáltatásnak véres a keze. Ami ugyancsak átjön, bár jobb lenne, ha kevésbé lenne nyilvánvaló, az a bíró eleve adott ördögi mivolta. Amint megjelenik, nem lehet vitás, Ádám bíró maga a sátán. Zavaróan feltűnő, hogy hibás a lába, hogy sántít. Nem is csak azért, mert így az első perctől kezdve világos, hogy ki is valójában, hanem, mert a nyilvánvalóság folytán a történet nem működhet drámaként. Részben, mert nem játszódhat le a bíró bűnösségének leleplezése, ennek nincs folyamata, ez eleve adott, faktum, részben pedig mert nyilvánvalóságával ellehetetleníti a nagyon fontos felismerési pillanatot, azt, amikor a kasszakönyvek és az ügyvitel ellenőrzésére érkező tanácsos felfedezi, hogy kicsoda valójában Ádám bíró. Ezt ugyanis a vak is láthatja – azonnal. Ettől függetlenül azonban tény, hogy Magyar Attila kiváló ördög, s még kiválóbb színészként mutatkozik meg akkor, amikor a csak azért is indulat irányítja, amikor megállíthatatlanul vesztébe rohan, akárcsak akkor, amikor apró, kapkodó gesztusokkal, ideges beszéddel leplezni akarja, holott éppen leleplezi a bíró elvetemültségét. Ezek a pillanatok színészi remeklések, kár, hogy a szerep felépítése műhibával indul.

Hasonlóképpen felemásra sikeredett László Sándor törvényszéki tanácsosának megformálása is. Megjelenése, sima modora, mozgása fölényességet árul el, az, amit a kleisti opusról könyvnyi értelmezést írt Földényi F. László „a megtettesült felsőbbtség”-nek nevez. Ezt pontosan mutatja be a színész. Adós marad viszont a dráma fordulópontját jelentő felismerés érzékeltetésével. Nem játssza el azt a pillanatot, amikor ráébred, hogy ki

valójában Ádám bíró, s hogy meggondolatlan viselkedése miféle veszéllyel járhat az igazságszolgáltatás intézményére nézve. (Jóllehet ebben a bíró alakítása kapcsán említett műhiba is gátol[hat]ja.)

Az viszont már talán inkább a rendező, Hernyák György mulasztásának tekinthető, hogy nem teremti meg a két főszereplő számára a kölcsönös fel- és bemérés sok-sok lélektani fineszre alkalmat nyújtó drámai szituációját. Itt minden eleve adott. A bíró ördög, a tanácsos mindent eleve látó úriember. Ezért nem alakulhat ki köztük drámai játék.

Még valamit a tanácsosról. Egyrészt nem értem, hogy miközben kívülállóként oldalról karosszékekben ülve figyeli a bíró és a falusiak között játszódó vitás jeleneteket, időnként feláll s kimegy, akkor hová megy, s miért. Ennek csak egyetlen esetben érzem indokoltságát, amikor jobbról megy ki, majd néhány perc múlva egy bal oldali ajtón leskelődik/hallgatódik. Ekkor világos, azért ment ki, hogy jelenlétével ne zavarja a vitakozó feleket, de ugyanakkor észrevétlenül kihallgathassa őket. Ugyanezért mimeli olykor az alvást. Mintha aludna, holott nagyon is figyel. Gondolom, mert színészilag ez sincs egyértelműen megoldva. Az viszont teljesen egyértelmű, hogy amikor Ádám bíró irháját mentve menekül, s a tanácsos egyedül maradván a lánnyal vetközni kezd, kibújik törvénytanácsosi jelmezéből, akkor ugyanazt fogja tenni, amire a bíró vágyott: elcsábítja a lányt, aki tudatlanságával éppen úgy lépre megy, ahogy lépre ment volna azon az estén, amikor eltört a korsó, ha a (vő)legény nem zavarja meg őket. Azt már szinte említeni sem merem/akarom, hogy mintha ebből a jelenetből hiányzana egy fontos mozzanat, az, hogy a lány tudatlanságának lesz az áldozata, együgyűsége ad lehetőséget mindkét férfinak, hogy visszaéljenek az irántuk, pontosabban a helyzetükből adódó bizalommal. Ha ez kiderülne az előadásból, akkor a törvény képviselőjének erkölcstelensége még szégyenteljesebb lenne.

Az, hogy a díszlet lepusztult, elnyűtt, piszkos világot ábrázol, s hogy a szereplők ruházata sem makulátlanul tiszta, annak a nagyhangú viselkedést s az ezzel összefüggő együgyűséget kell(ene) hitelessé tennie. És azt a harsány színészi játékot, amely az eltört korsóért igazságot kereső Márta asszonytól (Krizsán Szilvia) kezdve a történet minden szereplőjét jellemzi, kivéve Évát (Elor Emina f. h.) és a bíró helyére pályázó, számító Írnokot (Puskás Zoltán). Az előadás vizuális jellegéhez igazodó játékstílust vállaló színészek következetesek, egységes előadást hoztak létre, bár felmerülhet a gondolat, hogy a pontosan megjelölt külsőségek miatt nélkülözik az egyénítés megkülönböztető jegyeit.

Vagy ne legyünk maximalisták?!

Heinrich von KLEIST: AZ ELTÖRT KORSÓ

Fordította: TANDORI Dezső

ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ

Rendező: HERNYÁK György

Színészek: LÁSZLÓ Sándor, MAGYAR Attila, PUSKÁS Zoltán, KRIZSÁN Szilvia,
ELOR Emina f. h., GIRICZ Attila, KOVÁCS NEMES Andor, FIGURA Terézia,
FERENC Judit m. v., JASKOV Melinda, PONGÓ Gábor f. h., HUSZTA Dániel f.
h., MOLNÁR Róbert f. h.

Díszlet- és jelmeztervező: CSÍK György m. v.

Zeneszerző: ifj. KUCSERA Géza m. v.

Hugyik Ella

Valóság és játék

Óvatosan, botorkálva lépdeljünk lefelé a színpad alatti félhomályba, mielőtt szétnéznénk a szűk s felettébb szokatlan térben, hatalmas csattanással ránk csukódik az ajtó, fűrészpör hullik a fejekre, a tér bezárul vagy inkább rázárul a mintegy huszonöt főnyi közönségre.

Kezdődik az előadás.

Karinthy Ferenc: *Gellérthegyi álmok*.

Színhely: egy pesti bérház szűk pincéje. Fejünk felett gépfegyverek rognak, háború van.

Előttünk a „színen” pár bőrrönd, limlomok, egy tükör, ósdi vaságy, öszszetákolt asztalféleség... És egy fiatalember. Idegesen sakkozik önmagával, egy üvegből savanyú uborkát vesz ki, kimért mozdulatokkal széttördeli, eszik. Ismét lövöldözés, ágyúdörej, a hang széttöri a fiú erőltetetten kimért nyugalmát.

A tér elsötétül, megjelenik egy lány.

Kik ők? Sanyi és Kati, Olivér és Zsuzsi...? Mindegy. Háború van: a személytelenség, a félelem, a becstelenség, az ösztönök ideje, amikor az igék könnyen múlt idejűvé válnak: „Nem *leveszi* a szemüvegét, hanem *levette*. Nem *elnéz* fölötte, hanem *elnézett*, nem *szereti* a kockás ruhákat, hanem *szerette*...” Amikor a túlélni akarás határozza meg az életet, s ezen belül a történet két szereplőjét.